

Ανασφάλεια και αντιφάσεις: ένας φιλοσοφικός αναστοχασμός

Αξιότιμε Κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμοι και αξιότιμες συνάδελφοι και συναδέλφισσες,
εκλεκτοί και εκλεκτές προσκεκλημένοι και προσκεκλημένες.

Ας μου επιτραπεί στη δική μου εισήγηση να επιτελέσω μια στροφή 180 μοιρών, και αντί να μιλήσω για τους μετανάστες, να μιλήσω για την ασφάλεια των Κυπρίων και τη μέριμνά τους για αυτήν μέσω συγκεκριμένων δομών. Όχι, δεν πρόκειται για αντιστροφή των προτεραιοτήτων του συνεδρίου, αλλά για αναστοχασμό πάνω σε αυτό που αποκαλούμε «κυρίαρχο υποκείμενο», και στις αντιφάσεις που παράγει η κυρίαρχη λογική και κοσμοθεωρία.

Αρχίζω, λοιπόν, με την παρουσίαση κάποιων αντιφάσεων, πηγαινόντας από τις πιο απλές στις πιο σύνθετες, και μετά προτείνω την ερμηνεία ότι οι αντιφάσεις παράγονται λόγω μιας αποσπασματικής κοσμοθεωρίας και στρεβλής επιθυμίας για ασφάλεια. Μιας κοσμοθεωρίας που ξεχνά ότι όλες οι δομές και έννοιες, όπως «κυριαρχία», «έθνος», «σύνορα», «ταυτότητα», «αυτονομία», «ιθαγένεια», «το ανήκειν», κ.ο.κ., όταν απολυτοποιηθούν οδηγούμαστε σε αντιφάσεις και σε περισσότερη επισφάλεια και αστάθεια παρά σε ασφάλεια και σταθερότητα.

Αντιφάσεις

Αντίφαση 1^η: Πρόσφυγας VS Εσωτερικός εκτοπισθέντας

Η πρώτη αντίφαση αφορά στον άνισο τρόπο με τον οποίο αποδίδεται η ιδιότητα του «πρόσφυγα» σε Κύπριους και ξένους. Αν εφαρμόσουμε ευλαβικά τους ορισμούς του ΟΗΕ, τότε οι Ελληνοκύπριοι που εκδιώχθηκαν από τα κατεχόμενα δεν πληρούν τα κριτήρια για να αποκαλούνται «πρόσφυγες», αλλά «εσωτερικοί εκτοπισθέντες». Κι όμως, πολλές χώρες υποδέχτηκαν τους Κυπρίους ως πρόσφυγες, ενώ και στην ΚΔ ορθά αποκαλούνται πρόσφυγες. Όταν πρόκειται για ξένους πρόσφυγες στην Κύπρο, υπάρχει η απαίτηση για εξάντληση των κανονισμών, και το στάτους του «πρόσφυγα» αποφεύγεται και χρησιμοποιείται κατά κόρον η λέξη «μετανάστης» (ή και «λαθρομετανάστης»), η οποία ενέχει σκεπτικισμό και αμφισβήτηση.

Αντίφαση 2^η: Μας τους στέλνουν οι Τούρκοι! VS Μας τους παίρνουν οι Τούρκοι!

Από την αρχή της μεταναστευτικής κρίσης, κυρίαρχησε στη δημόσια σφαίρα η θεωρία του «υβριδικού πολέμου», όπου η εργαλειοποίηση των μεταναστών από την Τουρκία παρουσιάζεται να γίνεται με σκοπό τη δημογραφική αλλοίωση και την αποσταθεροποίηση της ΚΔ.¹ Η εξήγηση είναι ότι «μας τους στέλνουν οι Τούρκοι», κάτι που «δικαιολογεί» απωθήσεις. Ωστόσο, όταν η ΚΔ βρεθεί αντιμέτωπη με την αντίθετη πραγματικότητα, όπου Τούρκοι κάνουν διάσωση μεταναστών σε ύδατα όπου είναι κυρίαρχη η ΚΔ και όπου έπρεπε

¹ Εργαλειοποίηση γίνεται, ωστόσο, όπως έχω εξηγήσει και αλλού, με βάση τα διαθέσιμα τεκμήρια συμπεραίνεται ότι η κυβέρνηση μεγαλοποιεί την έκταση και την πραγματική συμβολή της Τουρκίας στις μεταναστευτικές ροές.

©Χρίστος Χατζηγιάννου, 2022.

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου
Ειδικός Επιστήμονας Διδασκαλίας, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
www.christoshadjioannou.com | chadjioannou@gmail.com

κανονικά η ΚΔ να κάνει διάσωση, τότε αντιστρέφεται το «μας τους στέλνουν οι Τούρκοι» και γίνεται «μας τους παίρνουν οι Τούρκοι»!²

Αντίφαση 3^η: Η Τουρκία είναι ασφαλής τρίτη χώρα VS Η Τουρκία είναι επικίνδυνη χώρα

Όπως προανέφερα, παρουσιάζεται η Τουρκία ως να εργαλειοποιεί τους μετανάστες. Η εργαλειοποίηση, όμως, συνεπάγεται καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, που συνεπάγεται ότι η Τουρκία *δεν μπορεί* να θεωρηθεί ασφαλής τρίτη χώρα για αυτούς. Ταυτόχρονα όμως, Ελλάδα και Κύπρος παρουσιάζουν την Τουρκία ως «ασφαλή τρίτη χώρα» για να δικαιολογούν απωθήσεις ή ταχύρρυθμες επιστροφές. Η Τουρκία παρουσιάζεται ταυτόχρονα ως μη ασφαλής και ασφαλής. Περνάμε τώρα σε πιο πολύπλοκες αντιφάσεις.

Αντίφαση 4^η: Έθνος-υποκείμενο VS έθνος-αντικείμενο

Συχνά η ανάλυση των μεταναστευτικών ροών γίνεται με εργαλειακούς όρους, όπου οι μετανάστες αναλύονται ως να είναι υβρίδια: αφενός υποκείμενα, αφετέρου εργαλεία που παθητικά εξυπηρετούν συμφέροντα των Τούρκων, άνθρωποι που χρησιμοποιούνται δηλαδή ως χρηστικά πράγματα. Η εργαλειακή ανάλυση αποσκοπεί στην υπεράσπιση του «δημογραφικού χαρακτήρα του έθνους» και της «αυτονομίας του έθνους». Συναφώς, το έθνος είναι το υποκείμενο που δέχεται επιθέσεις και ορίζεται σε αντιδιαστολή με το «εργαλείο» που έχει απέναντί του: τους μετανάστες-εργαλεία. Το έθνος-υποκείμενο όμως το οποίο προσπαθούν να υπερασπιστούν, συλλαμβάνεται με όρους αντικειμένου: ως μια αυθύπαρκτη υπόσταση, ως μια γεωγραφική περιοχή με συγκεκριμένα σύνορα, και πληθυσμό με ταυτοτικά χαρακτηριστικά. Αντί λοιπόν για υποκείμενο με δυνατότητες σύναψης σχέσεων και με δυνατότητες μετασχηματισμού, έχουμε ένα *πράγμα* με ιδιότητες, ένα αντικείμενο έξω από κοινωνικούς και διαλεκτικούς συσχετισμούς. Η ίδια η ανάλυση, λοιπόν, που *υποτίθεται* υπερασπίζεται την αυτονομία του έθνους, την αποδομεί. Το υποκείμενο (έθνος) που έχει προσληφθεί με όρους πραγματοποίησης, έχει ήδη προσδιοριστεί ως ένα αντικείμενο που δεν συμμετέχει ενεργά σε διαδικασίες, αλλά είναι απλά ένα προϊόν.

Αντίφαση 5^η: Ρεαλισμός VS Διαλεκτική

Έχει πρόσφατα ανακύψει στη δημόσια σφαίρα η θέση ότι φταίνε και οι ακτιβιστές υπέρ των δικαιωμάτων των μεταναστών για την άνοδο της ακροδεξιάς. Το επιχείρημα είναι το εξής: οι ακτιβιστές παραγνωρίζουν (υποτιμούν) τα προβλήματα που δημιουργεί η μετανάστευση, με αποτέλεσμα η κοινωνία να στρέφεται σε ακροδεξιούς σχηματισμούς επειδή αυτοί αναγνωρίζουν το πρόβλημα ως πραγματικό και προτείνουν πραγματικές λύσεις (απωθήσεις στη θάλασσα, αποκλεισμούς, κ.λπ.). Με άλλα λόγια, η θέση είναι ότι υπάρχει μια αντικειμενική, ρεαλιστική, διάσταση την οποία οι ακτιβιστές αγνοούν, ενώ η ακροδεξιοί σχηματισμοί αναγνωρίζουν.

Ποια είναι η αντίφαση εδώ; Η αντίφαση είναι η εξής.

Αυτή η θέση θεωρεί, από τη μια, ότι η γεωπολιτική και κοινωνική πραγματικότητα είναι αντικειμενική, αποτελούμενη από αδιάβλητα δεδομένα, και όσοι βλέπουν αυτή την πραγματικότητα είναι ουδέτεροι παρατηρητές και ρεαλιστές. Ας αποκαλέσουμε αυτή τη θέση ως την «ρεαλιστική θέση». Σύμφωνα με αυτή τη θέση, οι ακτιβιστές αδυνατούν να αναγνωρίσουν την αντικειμενική πραγματικότητα. Για παράδειγμα, δεν αναγνωρίζουν ότι η αύξηση του εγκλήματος είναι πραγματικό, αντικειμενικό γνώρισμα της μετανάστευσης.

² <https://www.sigmalive.com/news/local/1009906/ktypoun-ap-ti-varka-tilefono-sto-ksed-gia-diasosi-oi-metanastes>

©Χρίστος Χατζηγιάννου, 2022.

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου
Ειδικός Επιστήμονας Διδασκαλίας, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
www.christoshadjioannou.com | chadjioannou@gmail.com

Οι υπερασπιστές της ρεαλιστικής θέσης, θέτουν τους εαυτούς τους με την πλευρά της αντικειμενικότητας, θεωρώντας ότι οι ίδιοι δεν συμμετέχουν στη διαμόρφωση αυτής της πραγματικότητας, αφού η πραγματικότητα δεν είναι κοινωνικά κατασκευασμένη. Από την άλλη όμως, και εδώ είναι η αντίφαση, ταυτόχρονα υιοθετούν σχεσιακούς όρους και θέτουν τόσο τους εαυτούς τους όσο και τους μετανάστες, *μέσα* στη διαλεκτική διαδικασία. Για παράδειγμα, μιλούν για παράγοντες έλξης (*pull factors*) και παράγοντες ώθησης (*push factors*), εισηγούμενοι μέτρα για να καταστεί η Κύπρος ως μη ελκυστικός προορισμός, αναγνωρίζοντας επομένως το διαλεκτικό χαρακτήρα της γεωπολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας, και ότι τόσο αυτοί όσο και οι μετανάστες αποτελούν μέρος της διαδικασίας. Επίσης, ενώ υποτίθεται υπερασπίζονται τον «ρεαλισμό» θέτοντας εαυτούς στην πλευρά της αντικειμενικότητας, ταυτόχρονα εξηγούν τη δική τους μετακίνηση προς τον «ρεαλισμό» και προς την ακροδεξιά ως αντίδραση στις θέσεις των ακτιβιστών, και άρα διαλεκτικά.

Από τη μια, λοιπόν, ορίζουν την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα με όρους αντικειμενικής υπόστασης με έμφυτες ιδιότητες και χαρακτηριστικά (ρεαλισμός). Από την άλλη, ορίζουν την ίδια πραγματικότητα διαλεκτικά, δηλαδή ως ιστορικά διαμορφωμένη, μέρος μιας κοινωνικής διαδικασίας συσχετισμών.

Από πού πηγάζουν αυτές οι αντιφάσεις;

Όλα τα αφηγήματα είναι δομές που οργανώνονται γύρω από τη λογική. Και το «μεταναστευτικό ζήτημα» οργανώνεται γύρω από ιδέες, έννοιες, επιθυμίες, καθώς και ενέργειες, πράξεις και συμπεριφορές. Τι συμβαίνει όταν προκύπτει μια αντίφαση; Αυτό που συμβαίνει είναι ότι υποχωρεί η δομή υπό το βάρος πίεσης που η ίδια παράγει, δηλαδή δεν *αντέχει* τις πιέσεις που δέχεται από την πραγματικότητα όπως την έχει ερμηνεύσει.

Ας γίνω πιο συγκεκριμένος. Ο λόγος που παρατηρούνται οι αντιφάσεις, έχουν να κάνουν με το ότι οι δομές και τα μέτρα που επιτάσσουν έχουν οικοδομηθεί σε απατηλή κοσμοθεωρία και επιθυμία για ασφάλεια στη λάθος βάση.

Παραβλέπουν πώς οι ίδιες οι δομές, συνδιαμορφώνουν αυτό που εκλαμβάνεται ως «εξωτερική απειλή» και που έρχεται να ασκήσει πίεση στις ίδιες τις δομές. Οι ίδιες οι δομές συνδιαμορφώνουν το «μέσα» και το «έξω» από το οποίο δέχονται πιέσεις. Ταυτόχρονα, επικαλύπτουν αυτή τη συμμετοχή στη διαμόρφωση, ενστερνιζόμενοι υποτιθέμενες απόλυτες αλήθειες, αγνοώντας ότι οι δομές που υπερασπίζονται είναι ένα μέρος του όλου που συγκροτούνται ιστορικά και σε ένα ευρύτερο σύστημα, και επομένως χαρακτηρίζονται από σχετικότητα και περατότητα.

Και τι αντιπροτείνετε, θα ρωτήσει κάποιος. Δεν προτείνω κατάργηση των δομών, αλλά τον μετασχηματισμό τους, μέσα από αναγνώριση των ορίων τους. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι πρέπει να θυμόμαστε τη μεγάλη εικόνα, και ότι όλες οι δομές και έννοιες, όπως «κυριαρχία», «έθνος», «σύννορα», «ταυτότητα», «αυτονομία», «ιθαγένεια», «το ανήκειν», κ.ο.κ., όταν απολυτοποιηθούν οδηγούμαστε σε αντιφάσεις και σε περισσότερη επισφάλεια και αστάθεια παρά σε ασφάλεια και σταθερότητα.

Κανένας δεν μπορεί να διαφυλάξει απόλυτη κυριαρχία ή απόλυτη αυτονομία χωρίς τη συμμετοχή του ξένου μέσα του. Όποιος το προσπαθεί, αποτυγχάνει τραγικά.

Κανένας δεν μπορεί να δομήσει και να διατηρήσει έθνος-κράτος χωρίς εσωτερικές και ιστορικές διαφοροποιήσεις, και χωρίς το ξένο μέσα του.

Κανένας δεν μπορεί να απολυτοποιήσει ή να φυσικοποιήσει σύνορα. Όπως είπε και ο Καντ, τα σύνορα δεν είναι φυσικά, είναι κατασκευασμένα και «αρχικά κανένας δεν έχει περισσότερο από τον άλλο δικαίωμα να είναι σε ένα μέρος της γης».³

Κανένας δεν μπορεί να απολυτοποιήσει την ιθαγένεια. Οι ιθαγένειες χορηγούνται, δεν υπάρχουν από μόνες τους. Κανένας δεν γεννιέται ιθαγενής, γίνεται ιθαγενής. Κάθε νεογέννητο, στην πραγματικότητα δεν έχει υπηκοότητα· αυτή του χορηγείται με διοικητική πράξη κρατικού φορέα, ο οποίος κι αυτός ιδρύθηκε μέσα στον χρόνο και μέσα από αυτό που δεν ήταν.⁴

Κανένας δεν ανήκει κάπου σε απόλυτο βαθμό. Η αποξένωση είναι πάντοτε εκεί και είναι «συστατικό» όλων των σχέσεων. Κανένας χώρος δεν προσφέρει απόλυτη οικειότητα, έτσι ώστε να νιώσουμε ότι ανήκουμε απόλυτα σε ένα χώρο και μας ανήκει απόλυτα ο χώρος, και έτσι ώστε ο ιθαγενής να θεωρείται «οικείος» και ο μετανάστης «ανοίκειος». Ο λόγος που νιώθουμε οικείοι με ένα χώρο, είναι επειδή ενυπάρχει ταυτόχρονα το ανοίκειο – η οικειότητα γεννιέται από το ανοίκειο, το οποίο πάντα περιέχει και στο οποίο περιέχεται. Ακόμα και οι Ελληνοκύπριοι είμαστε ξένοι μεταξύ μας. Πολλές φορές ο ξενιτεμένος ερμηνεύει τη νοσταλγία για την πατρίδα ως απόδειξη ότι πατρίδα σημαίνει οικειότητα. Ωστόσο, συχνά αυτός που επιστρέφει στην πατρίδα νιώθει νοσταλγία για αυτό που ήταν ξενιτιά. Και αυτός που δεν έφυγε ποτέ από την πατρίδα, νιώθει νοσταλγία για μια χώρα που υπήρξε όπως τη φαντάζεται. Η ανοικειότητα και η νοσταλγία είναι πάντα εκεί. Όπως λέει και ο Νοβάλις, η νοσταλγία είναι «μια παρόρμηση να νιώθεις παντού οικεία»⁵, και δείχνει τον τρόπο με τον οποίο όλοι οι άνθρωποι βρίσκονται *ανάμεσα* στο τοπικό και το παγκόσμιο, *ανάμεσα* στο οικείο και στο ξένο, *επιθυμώντας* να νιώσουμε το κάθε μέρος ως οικείο. Σκεφτείτε και τι μας δείχνει η επιστήμη: Η πραγματικότητα που περιγράφει η κβαντική φυσική, δείχνει ένα κόσμο τρομακτικά ανοίκειο.

Θα ήταν χρήσιμο αν δεν ξεχνούσαμε το όραμα του Λουκιανού για την τέλεια πόλη (ένα όραμα που συμεριζόταν και ο μεγαλύτερος Κύπριος φιλόσοφος, Ζήνωνας ο Κιτιέας), αν το κρατούσαμε τουλάχιστον ως σημείο αναφοράς στο οποίο επιστρέφουμε συχνά, διότι δεν είναι απλά ένα όραμα, αλλά συλλαμβάνει μια πτυχή της πραγματικότητας την οποία συστηματικά απαρνούμαστε και καταστέλλουμε: Μια πόλη όπου «είμαστε όλοι οι πολίτες μετανάστες και ξένοι και κανείς ιθαγενής», όπου άπαντες είναι δεκτοί.⁶

Ευχαριστώ.

³ Ιμμάνουελ Καντ: *Προς την Αιώνια Ειρήνη*, μτφ. Κωνσταντίνος Σαργέντης (Αθήνα: Πόλις, 2006), σ. 82.

⁴ Hadjioannou, Christos. “The Anxious Boredom of Stateless Persons and the Ethics of Precarity” in *A territory without terrain*. Ed. Marina Christodoulidou (Berlin: BOM DIA, 2021).

⁵ Hadjioannou, Christos. “Beyond the social contract: why we have a duty to protect refugees”, *LSE Impact Blog* (January 2021) & Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Οι Θεμελιώδεις Έννοιες της Μεταφυσικής*, μτφ. Θεοφάνης Τάσης (Αθήνα: Ευρασία, 2009), σ. 23.

⁶ Λουκιανός· *Άπαντα*, Τόμος Έκτος (Εκδόσεις Κάκτος, 1992), σ. 65.